

ηχητικά εμπόδια), τα όργανα θα είχαν πιο πλούσιο ήχο. 9. Συμπεραίνεται ότι οι αρχιτέκτονες των αρχαίων θεάτρων είχαν σημαντικές γνώσεις ακουστικής και αντιμετώπιζαν τις κατασκευές στον σχεδιασμό τους ολιστικά: ενσωμάτωναν δηλαδή τις ακουστικές απαιτήσεις των χώρων ως αναπόσπαστο μέρος τους» (σσ. 238 εξ.). Και ακολουθούν οι φασματικές αναπαραστάσεις των προσομοιώσεων καθώς και οι μαθηματικοί υπολογισμοί.

Ο τόμος κλείνει με ένα μικρό κατάλογο θεατρικής ορολογίας με τις πηγές (ανάλημμα, άνω πάροδοι, γείσο, εδώλια, διάζωμα ή δίοδος, θριγκός, θυρώματα, ιωνικό κιονόκρανο, κερκίδες, κολο, κοσόλα, λογείον, ορχήστρα, παρασήνια, πάροδοι, πίνακες, προεδρία ή προέδρα, προσκήνιον, σκηνή), ένα γενικό ευρετήριο (σ. 252), τον κατάλογο των φωτογραφιών (σσ. 253 εξ.), των σχεδίων (σ. 254), των σχεδίων των αρχιτεκτονικών στοιχείων της ανωδομής (σ. 255), και τις βραχυγραφίες της βιβλιογραφίας (σσ. 256 εξ.). Ο εκδοτικός οίκος Μίλητος ανοίγει με την έκδοση της μονογραφίας αυτής μια νέα σειρά συστηματικών και επιστημονικών παρουσιάσεων και αναλύσεων των αρχαιοελληνικών θεάτρων, που συνδυάζουν την οπτική απόλαυση με την αυξημένη επιστημονική εγκυρότητα.

ΒΑΛΑΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ

Γ. Κ. ΚΑΣΙΝΗΣ

Οικονόμειος μεταφραστικός αγών, Αθήνα, Σύλλογος προς διάδοσιν ωφελίμων βιβλίων, 2003, σ. 731, εικόνες, ISBN 960-7133-98-6.

Ο Γ. Κ. Κασίνης, καθηγητής της νεοελληνικής φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, διευθύνει ένα εκτενές ερευνητικό πρόγραμμα για λογοτεχνικές μεταφράσεις στα ελληνικά το 19ο αιώνα. «Ήδη στην εκτενή εισαγωγή στη νέα έκδοση της παρωδίας μυθιστορήματος από τον Μ. Χουρμούζη, το 1882, *Παρωδική μικρογραφία μυθιστορημάτων*, Αθήνα 1999, παρουσίασε μια πληθώρα στατιστικών στοιχείων για τον όλο αυξανόμενο, μέσα στο 19ο αιώνα, αριθμό των μεταφράσεων πεζογραφίας, κυρίως από τα γαλλικά, που τεκμηριώνει τη ζήτηση εκ μέρους του ελληνικού αναγνωστικού κοινού για το γαλλικό ρομάντζο, κυρίως από τις γυναίκες και τις δεσποινίδες, μια μόδα που σατιρίζεται σε μια σειρά από κωμωδίες του ύφους της *Κόρης του παντοπώλου* του Άγγελου Βλάχου. Στην προκειμένη εκτενέστατη έκδοση διαφωτίζεται μια άλλη πλευρά της μεταφραστικής πρακτικής, που αφορά ειδικά τον μεταφραστικό Αγώνα του Δ. Οικονόμου, ο οποίος λειτούργησε από το 1871 ως το 1880 και ήταν αφιερωμένος αποκλειστικά στις μεταφράσεις. Παρά το σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα της ύπαρξής του, μιας δεκαετίας όλο κι όλο, άφησε βαθιά τα ίχνη του ιδίως στις θεωρητικές συζητήσεις γύρω από τις στρατηγικές των μεταφράσεων, γύρω από έννοιες όπως «ιστότητα», «αντίστοιχο», «αναπαραγωγή ύφους» κτλ. Ο αγώνας αυτός πρέπει να θεωρηθεί και ως αντίδραση στις μαζικές μεταφράσεις της εποχής, που χαρακτηρίζονταν συνήθως από χαμηλή ποιότητα και τεκμηριώνουν το τυχαίο των κριτηρίων των επιλογών, που ακολουθούν απλώς τις μόδες και τις (υποτιθέμενες) επιτυχίες στο εξωτερικό· ο μηχανισμός αυτός είναι γνωστός από τα ρεπερτόρια των μπουλουκιών της ίδιας εποχής. Πέραν τούτου όμως είναι και ένα ντοκουμέντο για την κριτική στάση της инτελιγκέντσιας, που εκφράζει τις απόψεις της, συχνά σε τόνο πολεμικό, υπέρ και κατά των δημοσιευμένων κρίσεων και αιτιολογήσεων της επιτρο-

πής κρίσεως. Αυτή η γραμματολογία είναι πολύ ενδιαφέρουσα, όχι μόνο για το γεγονός πως οι άμεσα θιγόμενοι δεν ήταν καθόλου πρόθυμοι να υποτάσσονται στην κρίση της επιτροπής του διαγωνισμού και να τη δέχονται αναντίρρητα, αλλά και για το όλο «κλίμα» και τον «πολιτισμό» των θεωρητικών συζητήσεων στη δημοσιότητα, οι οποίες, πέρα από τις τσουχτερές σάτιρες φέρνοντο στο φως και μια σειρά από επιμέρους επιχειρήματα, τα οποία συγκριτικά εξετάζουν ορισμένα χωρία των μεταφράσεων μεταξύ τους, ή συγκρίνουν παραδείγματα της δικής τους μετάφρασης με άλλες που έχουν γίνει, ή, ακόμα, προτείνουν νέες λύσεις, βελτιώσεις και διορθώσεις σε περιπτώσεις δύσκολες ή και δυσνόητες.

Η εκτενέστατη εισαγωγή δια φωτίζει τα οικονομικά και ιστορικά συμφραζόμενα, τη σχολική παιδεία, τους ποιητικούς διαγωνισμούς του Πανεπιστημίου Αθηνών καθώς και τη μεταφραστική γραμματολογία και λογοτεχνία, η οποία εκλαμβάνονταν ήδη τότε ως ένα αναφαίρετο και αναπόσπαστο μέρος της εθνικής λογοτεχνίας. Μερικοί αριθμοί μπορούν να τεκμηριώσουν ανάγλυφα αυτή την κλιμάκωση των λογοτεχνικών μεταφράσεων στην ποσοτική τους διάσταση: στην πρώτη δεκαετία του 19ου αιώνα η μεταφρασμένη λογοτεχνία αριθμεί 46 εκδόσεις, στη δεύτερη δεκαετία 85, στην τρίτη 54, στην τέταρτη 119, στην πέμπτη 172, στο χρονικό διάστημα 1850-1860 μετρούνται συνολικά 300 μεταφράσεις, 1861-1870 ακόμα περισσότερες, δηλαδή 439, για να φτάσουν στο ζενίθ στη δεκαετία 1871-80, τη δεκαετία που λειτουργεί ο Οικονομικός μεταφραστικός διαγωνισμός, σύνολο 743· ύστερα πέφτει στη δεκαετία 1881-90 σε 418, για να σταθεροποιηθεί στην τελευταία δεκαετία στον ίδιο αριθμό. 17 εκδόσεις παραμένουν αχρονολόγητες. Στη δεκαετία 1871-80 κάθε χρόνο δημοσιεύονται 50-100 εκδόσεις μεταφράσεων. Και σ' όλο τον 19ο αιώνα δημοσιεύονται στα ελληνικά 3. 215 λογοτεχνικές μεταφράσεις, από αυτές από τη γαλλική λογοτεχνία 2088 (64,94%), από την ιταλική 430 (13,37%), από την αγγλική 303 (9,42%) και από τη γερμανική 240 (7,46%).

Η ρομαντζομανία και γαλλομανία του ελληνικού αναγνωστικού κοινού οδήγησε ήδη στο πρώτο μισό του 19ου αιώνα σε αντιδράσεις και η συζήτηση στον Τύπο μετά το 1850 γίνεται όλο και πιο ζοφερή. Κάμποσες κωμωδίες και σάτιρες αφιερώνονται στο φαινόμενο αυτό, αντικείμενο μιας κοινωνιολογίας του αισθητικού γούστου, και η ίδρυση του μεταφραστικού διαγωνισμού πρέπει να κατανοηθεί υπό τις προϋποθέσεις αυτές. Ο διαγωνισμός επεμβαίνει στα κριτήρια της επιλογής, προκηρύσσονται προγραμματικά κλασικά έργα της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας προς μετάφραση στα ελληνικά. Χαρακτηριστικά, ανάμεσα στα προτεινόμενα έργα δεν βρίσκεται ούτε ένα γαλλικό. Ένα άλλο μέρος της Εισαγωγής αφιερώνεται στην προσωπικότητα του Δημήτριου Α. Οικονόμου (1828-1878) (σσ. 41 εξ.), ο οποίος ως πλούσιος έμπορος είχε την έδρα του στην Τεργέστη, αναλύει τις ρήτρες και προδιαγραφές του διαγωνισμού, παραθέτει και σχολιάζει τις προκηρύξεις του Πρύτανη του Πανεπιστημίου Αθηνών κτλ. Στην πρώτη φάση του διαγωνισμού (1870-72) προκηρύσσονται η «Κόλαση», το πρώτο μέρος της *Θείας Κωμωδίας* του Dante, στη δεύτερη φάση (1873-74) το *Καθατήριο*, στην τρίτη (1874-76) προκηρύσσονται έμμετρες μεταφράσεις από τρία κλασικά γερμανικά δραματικά έργα: *Náthan ο Σοφός* του Lessing, *Γουλιέλμος Τέλλος* του Σίλλερ και *Götz von Berlichingen* του Γκαίτε. Βραβείο ωστόσο δεν δόθηκε. Στην τέταρτη περίοδο (1876-79) προκηρύσσεται ξανά ο *Náthan ο Σοφός*, και στην πέμπτη και τελευταία (1879-80) ξανά ο *Γουλιέλμος Τέλλος*. Αυτές οι ανομαλίες και ασυμμετρίες στις διεργασίες της κρίσης και της τελικής απονομής του βραβείου οδήγησε, πέρα από τη δημοσίευση της αιτιολόγησης των κριτών, σ' έναν ολόκληρο χείμαρρο από δημοσιεύματα υπέρ και κατά της κριτικής επιτροπής, σε περισσότερες πραγματίες για επιμέρους μεταφραστικά προβλήματα και εν μέρει και σε μερικές νέες μεταφραστικές προσπάθειες, που συνόδευαν τα κριτικά αυτά δοκίμια ως παραδείγματα για τη «σωστή» ή καλύτερη μεταφραστική στρατηγική. Και αυτός είναι και ο λόγος της επα-

νέκδοσης όλων αυτών των κειμένων, τα οποία εν πολλοίς είναι δυσπρόσιτα και αποτελούν, όλα μαζί, κάτι σαν θεωρητική συζήτηση για τη μεταφραστική προβληματική, και μάλιστα εν μέρει σε αρκετά υψηλό επίπεδο.

Τα περισσότερα κείμενα αφορούν τις μεταφράσεις της *Θείας κωμωδίας*. Το δεύτερο μέρος των κειμένων ασχολείται με τα τρία γερμανικά δράματα: η κρίση των Ι. Πανταζίδη και Θ. Αφεντούλη (1879), η συζήτηση για την κρίση που ξεκίνησε ο Α. Ρίζος Ραγκαβής (1879), - το βραβείο δόθηκε όχι σ' αυτόν αλλά στον Άγγελο Βλάχο -, ένας ανώνυμος λίβελος εναντίον του Αφεντούλη, το δοκίμιο *Περί Νάθαν του Σοφού. Λέσχη* του Δημ. Κορομηλά (1880) με παραδείγματα και συγκρίσεις όλων των εν λόγω μεταφράσεων. Ο τόμος κλείνει με μια άλλη πραγματεία, του Σ. Δ. Βάλβη, για τη μετάφραση ποιητών (1878) καθώς και ένα λεπτομερειακό ευρετήριο. Με τον τρόπο αυτό ο τόμος αποτελεί μια σημαντική συμβολή στη συζήτηση για τη μεταφραστική θεωρία στην Ελλάδα του 19ου αιώνα. Ο εκδότης των κειμένων αυτών και συγγραφέας της σημαντικής εισαγωγής δεν χρησιμοποίησε, όσον αφορά τα θεατρικά κείμενα, τη διδακτορική διατριβή της Κ. Πετράκου: *Οι θεατρικοί διαγωνισμοί 1870-1925*, Αθήνα 1999, όπου στις σ. 149-159 πραγματεύεται, σύντομα αλλά περιεκτικά, τον Οικονόμιο μεταφραστικό διαγωνισμό.

ΒΑΛΠΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΧΑΡΙΤΑΤΟΥ (επιμ.)

Ελληνικό θέατρο σκιών. Φιγούρες από φως και ιστορία, Αθήνα, έκδ.

του Ελληνικού Λογοτεχνικού και Ιστορικού Αρχείου και της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας, 2004, σ. 175 (μεγάλο μακρόστενο σχήμα), άπειρες έγχρωμες εικ., ISBN 960-201-172-6.

Πρόκειται για κατάλογο/λεύκωμα του Ε.Λ.Ι.Α., που συνοδεύει την ομώνυμη έκθεση στο πλαίσιο της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας, που έγινε από τον Μάρτιο ως τον Μάιο του 2004 στην «Τεχνούπολη». Ο πλούτος του υλικού σχετικά με το ελληνικό θέατρο σκιών, που φυλάσσεται στα αρχεία του Ε.Λ.Ι.Α., είναι γνωστός και ο ενδιαφερόμενος είχε την ευκαιρία να τον θαυμάσει και με άλλες ευκαιρίες. Ο ίδιος κατάλογος έχει εκδοθεί και σε αγγλική μετάφραση. Όπως συμβαίνει με τέτοιου είδους λευκώματα, που βασίζονται στην οπτική απόλαυση του ξεφυλλίσματος, το περιεχόμενο του ουσιαστικά δεν περιγράφεται. Και η ανάλυση των περιεχομένων μια φτωχή εικόνα δίνει, που δεν ανταποκρίνεται σε καμιά περίπτωση στην πραγματικότητα. Ωστόσο θα αξίζει, ίσως, κάποτε να αρχίσει και μια συζήτηση για την αισθητική φιγούρας και σκηνικών, αφισών και εξωφύλλων των φυλλαδίων κτλ., γιατί υπάρχει, και αυτό φαίνεται με την πρώτη ματιά, μια μεγάλη διαφορά ποιότητας και ζωγραφικής ικανότητας ανάμεσα στα εκθέματα. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον προκαλεί βέβαια το φωτογραφικό υλικό. Ως προς τα περιεχόμενα: μετά από τους χαιρετισμούς αρχίζει με το εισαγωγικό άρθρο του Νίκου Πανδή, «Ελληνικό Θέατρο Σκιών: Μια γνήσια λαϊκή τέχνη» (σ. 13 εξ.) ακολουθεί ένα «Επεξηγηματικό σημείωμα – Η λογική του Λευκώματος» (σ. 15 εξ.). Στο τμήμα αυτό καθορίζεται και η περιεκτικότητα και η κωδικοποίηση της πληροφόρησης στις λεξάντες: στις φιγούρες το όνομά τους, το υλικό και ο κατασκευαστής, στις ρεκλάμες τίτλος